

LLUELLES, Maria Jesús i altres

El segle XX: la modernització d'Andorra

Lleida; Andorra: CCIS; Pagès Editors, 2004; 559 p.

ISBN: 84-9779-225-4

L'obra titulada *El segle XX: la modernització d'Andorra* permet recórrer el període de creixement social i econòmic que experimenta el Principat d'Andorra durant el segle XX i, alhora, analitzar també els processos que han determinat el canvi radical en l'organització del país. El treball és el resultat d'un projecte encomanat i finançat per la Cambra de Comerç, Indústria i Serveis, i s'ha dut a terme entre els anys 2001 i 2003 per l'equip integrat per Dolors Comas d'Argemir, Joan Josep Pujadas i Xavier Sáez, amb la coordinació de Maria Jesús Lluelles.

L'obra presenta una estructura amb dos blocs. El primer fa referència als processos econòmics i socials del segle XX des d'un punt de vista històric i econòmic, i el segon és un estudi etnogràfic que, a través d'una metodologia qualitativa amb forma d'entrevistes, s'endinsa en la lògica interna del país i de la seva gent. En general, tots dos blocs presenten temàtiques diferents, com ara la posició en relació amb el medi físic, la població, els sectors econòmics, les infraestructures, els serveis públics, les institucions i la vida política, el model fiscal, entre altres.

Al primer bloc de l'estudi, s'hi expliquen els mecanismes d'adaptació de l'economia tradicional de muntanya andorrana, enfrontada a principis de segle XX a una crisi irreversible que determina l'abandonament progressiu de les activitats relatives a l'agricultura i la ramaderia. En conseqüència, el sistema de vida andorrà s'adapta al canvi. En una primera fase, el país actua com a reserva de recursos naturals, bàsicament energia hidroelèctrica. La mateixa Lluelles, que és l'encarregada de descriure els anys que van de la dècada de 1900 fins a la de 1970, ens planteja la importància de l'element estructurant en

l'adaptació que suposa FHASA (Forces Hidroelèctriques d'Andorra, SA). En aquest sentit, l'autora posa l'èmfasi en el tret definidor de FHASA en el procés de canvi de la història andorrana, remarcant que, en la dècada dels anys trenta, actua com a autèntic revulsiu en el canvi socioeconòmic i d'obertura al món exterior. Per aquest motiu, el període que va dels anys 1929 al 1935 és plantejat com la base del canvi, ja que es posa fi al despoblament a causa de la recessió econòmica iniciada a finals del segle XIX. Altrament, l'obertura i la construcció de diversos trams de carretera com a contrapartida per la concessió, ocasiona la vitalització d'Andorra en termes de creació de serveis. Aquest és el cas, per exemple, de la penetració del turisme francès cap a Espanya a través del Pas de la Casa en direcció a la Seu d'Urgell. El moment de conjuntura política d'Andorra en el període d'entreguerres és també bàsic (tal com passà en altres països com ara Suïssa) i essencial perquè l'activitat turística no hi quedi anul·lada. De fet, en aquell moment, el desenvolupament turístic lligat al fenomen comercial és un dels factors que condicionen l'adaptació a les noves necessitats d'una societat en procés de canvi. Això coincideix amb l'arribada d'una important allau d'immigrants per treballar-hi, la qual cosa provoca que la població andorrana comenci a estrangeritzar-se (a principis del segle XXI, la nacionalitat andorrana, amb el 36% de la població total, és superada per l'espanyola, amb el 38%, i seguida pels portuguesos, amb l'11%).

En una segona fase, el caràcter organitzatiu es caracteritza precisament per una evolució accelerada del sector terciari. Sáez, que és l'encarregat de fer la des-

cripció des de l'any 1970 fins a finals del segle XX, ens informa de la conversió del país en oferent i demandant de serveis. Les dues primeres dècades tractades en aquesta part (anys setanta i vuitanta), es poden valorar com a determinants per a l'afermament del model econòmic i el manteniment d'una dinàmica de fort creixement que porten el país a uns nivells de renda notablement alts. Paral·lelament, aquesta evolució també és el fonament de la creació d'unes estructures polítiques i administratives i d'un aparell estatal i de prestació de serveis imprescindibles en un estat modern. A posteriori, durant la dècada de 1990, l'evolució seguida pel teixit econòmic del Principat porta a una manifesta consolidació del model de desenvolupament basat en una economia de serveis adreçada a una demanda procedent de l'exterior. Tot plegat es concreta en el pes predominant dels sectors del comerç, el turisme, l'activitat financera i, en menor mesura, la construcció. Cal remarcar que, en el cas del sector primari, el conreu de tabac havia estat exclusiu i important, però aquesta activitat ha anat disminuint. En aquest moment, es posa de manifest, per la disminució del dinamisme demogràfic i empresarial, l'assoliment de la fase de maduresa avançada de l'estructura productiva del Principat. Això dificulta les possibilitats de renovació i de relançament d'una nova fase expansiva, amb una intensitat equiparable a etapes anteriors.

En el segon bloc de l'estudi, Comas i Pujadas presenten el testimoni de catorze persones que han viscut les transformacions del Principat en primera persona. El recull d'experiències i opinions sobre els factors que han propiciat els canvis, i també sobre la situació actual del país i les perspectives de futur, constitueix un ventall il·lustratiu. La síntesi de les entrevistes permet realitzar una contrastació amb les anàlisis documentals i estadístiques que constitueixen el gruix de l'obra pel que fa a l'avaluació sobre les

transformacions socials i econòmiques del Principat d'Andorra. En conjunt, les entrevistes valoren el canvi com un procés molt ràpid i desordenat. El model turístic que ha imperat en els darrers anys, ha contribuït a desenvolupar un model territorial amb desequilibris. Davant d'aquesta evidència, els entrevistats demostren la seva inquietud motivada pels nivells de congestió d'Andorra, el creixement de les urbanitzacions i la consegüent desnaturalització, ràpida i en alguns casos irreversible, d'una part del territori. Tal com afirma el text, les conseqüències d'aquesta congestió es visualitzen en un procés de construcció massiva que comporta un model dual d'assentaments, amb escassa interrelació entre els nuclis tradicionals i els turístics. Alhora, comporta també unes tipologies d'edificació que no concorden amb l'urbanisme tradicional, això posa en perill la preservació del patrimoni urbanístic i arquitectònic i la fisonomia tradicional dels pobles, com també un increment del cost del sòl que encaixa el preu de l'habitatge, la qual cosa perjudica els residents locals amb un poder adquisitiu més baix.

D'altra banda, l'escassa diversificació de l'economia i la forta dependència de l'activitat turística comporta la problemàtica que genera l'estacionalitat de l'activitat econòmica, ja que produeix desequilibris importants, com ara la saturació de transport en els mesos de temporada alta, l'augment de la desocupació en temporada baixa i la infrautilització d'equipaments. Tot això comporta un escàs desenvolupament de la resta de sectors econòmics, tret de la construcció. És a dir, el desenvolupament del sector dels serveis ha condicionat el de la resta dels sectors econòmics, cosa que provoca la desaparició gradual del sector agrícola i un fort retrocés dels sectors industrials no lligats al turisme. És per això que alguns entrevistats reclamen una aposta per la diversitat econòmica enfront de l'actual especialització generalitzada.

En definitiva, els autors de l'obra descriuen, mitjançant la consulta a diverses fonts documentals dipositades a l'Arxiu Nacional d'Andorra i a la Biblioteca Nacional, la utilització d'estadístiques i d'entrevistes, com el territori andorrà és un reflex de les relacions espacials al llarg de cent anys. L'organització territorial ha canviat, amb el pas del temps, vers una estructura adaptada als processos econòmics generals i específics. L'evolució de l'estructura econòmica d'Andorra i la implantació de les activitats empresarials en el territori han condicionat el model territorial de forma especial. L'evolució ha suposat un procés de terciarització de l'economia, basat en la indústria turística i també de comerç al detall, això ha provocat un canvi en l'estructura del país pirinenc, no solament des del punt de vista territorial, sinó també social i ambiental. Entre els efectes del model econòmic actual, en podríem destacar l'ocupació del territori amb noves infraestructures i equipsaments per respondre al creixement accelerat, amb un fort impacte paisatgístic, la proliferació de segones residències com a resposta al creixement econòmic, alhora que el cost del sòl també impedeix el

desenvolupament d'altres sectors econòmics menys rendibles, com ara l'agrari i l'industrial; sense oblidar tampoc la sobreexplotació dels recursos naturals i els efectes negatius que això comporta sobre el paisatge i el patrimoni natural.

Davant d'aquesta situació, es pot considerar primordial adoptar una estratègia d'ordenació del territori que conjugui els principis de sostenibilitat i de creixement, en la qual hi ha de tenir cabuda un nou model de desenvolupament que contribueixi, des de l'ordenació del territori (entre altres coses, perquè fins al 2000 no s'ha aprovat cap legislació que reguli el creixement urbanístic dels comuns), a reduir els desequilibris territorials d'Andorra (els passos fronterers d'entrada a Espanya (la Farga de Moles) i França (Pas de la Casa) són les úniques connexions d'Andorra amb els països veïns, i estan units per una carretera que s'ha anat millorant per intentar fer-ne la circulació més fluida).

Esteve Dot Jutglà

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia
esteve.dot@uab.cat

OYÓN, José Luis

La quiebra de la ciudad popular: Espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras, 1914-1936

Barcelona: Serbal, 2008. Col·lecció La Estrella Polar, 51; 542 p.

ISBN: 978-84-7628-519-0

Ens trobem amb una altra obra de la col·lecció dirigida pel geògraf Horacio Capel (Universitat de Barcelona), «La Estrella Polar», que s'inicià el 1996 amb la publicació del treball de Clarence Glacken *Huellas en la playa de Rodas*. Des de fa dotze anys, la voluntat de la col·lecció és la difusió d'obres de referència sobre les relacions entre societat i territori tractades amb un marcat reconeixement dels processos històrics, culturals i epistemo-

lògics que les configuren. En aquest sentit, el llibre del catedràtic d'Urbanisme José Luis Oyón (Escola Tècnica d'Arquitectura del Vallès, Universitat Politècnica de Catalunya) compleix amb escreix els objectius marcats: la reflexió crítica i l'aportació de nous coneixements i conceptes analítics.

En els darrers deu anys, l'autor ha centrat l'atenció en la Barcelona obrera del període comprès entre la Primera Guer-